

Милица Грковић (Нови Сад)

О НЕКИМ АНТРОПОНИМИЈСКИМ РАДОВИМА ДЕВЕТНАЕСТОГ ВЕКА

Антропониимија је једна од најмлађих грана лингвистике и тек је у новије време стала равноправно у ред других дисциплина. Захваљујући чињеници што је испреплетана са многим другим областима као што су историја, етнографија, психологија и њима сродне науке, у прошлом веку се појавило низ прилога који до данашњег дана нису превазиђени или још увек служе као незаменљиви извори за ономастичку грађу и основа од које се полази у даљим изучавањима.

Још 1814. године Вук Караџић је у предговору своје Мале простонародне песнарице,¹ дајући одговор на нека могућа питања о српском етносу (где се најчистије српски говори, који су Срби највише национализма задржали, итд.) приложио један списак од 34 женска и 115 мушких имена, истичући при том значај личног имена за национално обележје: „јошт су Сербљи налик на старе Сербље; и међу њима се јошт чују наша лиепа Славено-Сербска имена“. У исто време је обратио пажњу на лична имена из тадашње савремене књижевности и уочи нарочиту заслугу популарног романописца Милована Видаковића што личностима у својим књижевним делима даје народна имена словенског порекла: „У смотрењу ове материе Господин Милован Видаковић заслужуе особиту благодарност од своега рода; не само зато, што он своим књигама род свой просвецава, и вкус му отвора, него особито зато: што имена Славено-Сербска у своим књигама, употребљава. . .“²

Четири године касније Вук је у прво издање Рјечника поред остале лексике унео и око хиљаду личних имена и у предговору истакао: „Ова крштена имена Српска, што се налазе у овој књизи, живе и данас у на-

¹ Вук Караџић, *Мала ѧросїонародња славено-сербска ѧснарица*, у Виени 1814, стр. 41.

² Нав. дело, стр. 42.

роду Српскоме, по неким мјестима мање, по неким више. По Србији много и више има по Шумадији и доље преко Мораве, него горе преко Колубаре; а по Сријему, по Бачкој и по Банату, више и има у презименима, него у именима.³ Управо, он и овде следи своју мисао изречену 1814. године о територијалној распрострањености народних имена словенског порекла и о односу антропонијске слике српског живља у крајевима преко Саве и Дунава према стању које је уочио у централној Србији. Ова запажања су у ствари, теоријска поставка, недовољно разрађена, о распореду имена словенског порекла у Вуково време на простору који је захватао српски живаљ, а која се може доказати на историјском материјалу друге половине осамнаестог и самог почетка деветнаестог века.

Нема сумње да је у Рјечнику велика већина забележених имена стварно и постојала у народу и да их је Вук носио у свом језичком осећању. Међутим, већ је Љуба Стојановић посумњао у истинитост Вукове изјаве да су сва забележена имена стварно била у употреби у његово време као: Вечерин, Видач, Владул, Војдраг, Годомир, Гријак, Дабижив, Данчул, Драило, Дракша, Дубравац, Дујак, Казимир, Обретен, Оливер, Оливера, Прибјегар, Пуреш, Радас, Радобуд, Радун, Радусин, Радука, Рекула, итд.⁴

У поговору Рјечника Павле Ивић износи мишљење да је грађа о личним именима неупотребљива као извор о ономастици Вуковог времена и средине.⁵

Истина је да многа лична имена за која се поуздано зна да су у то време постојала нису забележена, а да се у живо постојање неких унетих имена може посумњати, али материјал сабран у овом речнику и детаљно обрађена изворна грађа тога времена могли би дати приближну антропонијску слику Вуковог времена.

У поменутом предговору Вук наглашава потребу издавања поменика манастира Раче у коме је записано неколико хиљада мушких и женских имена.⁶ Тако је тада први пут указано на поменике као поуздане ономастичке изворе.

Код анализе личних имена као лингвистичке категорије Вук је разврстао мушка и женска имена на пуне облике и од њих издвојио хипокористике. Онде где му је било могуће дао је дијалекатску локализацију на основу замене јага и суфикса. Уз имена типа Гаја, Мата, Паја даје податак да су распрострањена у Срему и Ресави, а за имена типа Гајо, Мато, Пајо наглашава да су са терена Херцеговине.

³ Вук Караџић, *Српски рјечник, истолкован њемачким и латинским ријечима*, у Бечу 1818, стр. XVIII.

⁴ Љуб. Стојановић, *Живот и рад Вука Сћеф. Караџића*, Београд—Земун 1924, стр. 126.

⁵ Павле Ивић, *О Вуковом рјечнику из 1818. године*, Сабрана дела Вука Караџића, књ. II, Београд 1966, стр. 81.

⁶ Вук Караџић, *Српски рјечник*, у Бечу 1818, стр. XVIII—XIX.

Тридесет четири године касније Вук је припремио друго издање речника⁷ са знатним допунама и изменама. Ако се узме слово д као случајни узорак за анализу разлика између антропонимијске грађе у првом и другом издању онда се може доћи до следећих закључака:

а) Прво издање садржи 73 имена, а друго 83.

б) Друго издање је допуњено са 11 нових имена, а једно је изостављено.

в) Допунио је ранија објашњења имена накнадно добијеним подацима као код имена Дако где се у првом издању наводи да је хипокористични облик од Давид док у другом може бити хипокористик и од Давид и од Дамјан. У првом издању Драгија је женско име а у другом може бити и женско и мушко.

г) Друго издање је допуњавао материјалом из разних крајева. Женска имена Добрана и Добре уноси као имена из Црне Горе, а име Доца узима из Бачке.

д) Као извор за допуну другог издања послужила му је народна књижевност. Мушко име Десимир преузима из народне поезије наводећи чак и познати стих: „Он дозива слугу Десимира“.

ђ) Није он само уносио нову грађу него је проверавао у прво издање већ унете примере. Изоставио је јекавску варијанту имена Дејан, јер је изгледа утврдио да га нема на терену Херцеговине како је раније мислио.

У првом издању поред речи презиме даје само превод док у другом поред превода опширно говори о презименима у народу и њиховом пореклу. Управо, то су далеко шира објашњења него што би један речник могао захтевати. Пре би се то могло назвати расправом о народним презименима, него објашњењем одреднице презиме. Слично је поступио и код речи надимак коју у прво издање чак и не уноси док у другом нашироко образлаже шта је надимак и каква је разлика између правог личног имена и надимка као и у којим крајевима су надимци најраспрострањенији поткрепљујући све то примерима из народног живота.

Дакле, Вуков Рјечник, не само што је деценијама служио као основа за познавања народне лексике него и као први извор за ономастичке студије и друге речнике који су се касније појављивали.

У Будиму је 1828. године штампан словенски именовансвог официра Јована Пачића са предговором Јана Колара. Мада ова књига нема научних претензија, а и нарочите вредности за словенску ономастику, ипак је значајан покушај прикупљања личних имена словенског порекла.⁸

Политичко ослобођење Србије и словенофилство деветнаестог века изазвало је полет многих друштвених наука и нагли интерес за старе споменике од којих су многи веома значајни за ономастику јер садрже

⁷ Вук Караџић, *Српски рјечник, исцумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, у Бечу 1852.

⁸ Иоаннъ Пачичъ, *Именовансвог или Рјечникъ личны имена разны народа славенски*, у Будиму 1828.

доста грађе из разних крајева и различитих епоха. Објављивани су средњовековни споменици, првенствено као материјал за познавање историје ранијих времена, али они су доносили обиље ономастичке грађе.

У Петрограду је 1840. године објављен азбучни списак имена сачињен на основу једног српског поменика који се чувао у Митрополитској библиотеци у Букурешту.⁹ У коментару датом уз њега указано је на важност познавања личних имена не само за историчаре и етнологе него и за остале истраживаче. Истакнута је важност критички и етимолошки засноване науке о личним именима која би се могла назвати именопис (*Όνοματογραφία*).

Александар Гиљфердинг на свом путу по Босни, Херцеговини и Старој Србији, започетом у мају 1857. поред многих драгоцених споменика, успео је да пронађе и Поменик манастира Сопоћана за који каже: „Ово је најбогатија збирка словенских личних имена на коју сам наишао. Намеравам да је средим и штампам.“¹⁰ Стојан Новаковић ово помиње у предговору свога издања Српских поменика: „Колико ми је познато, Гиљфердинг ту намеру није извршио.“¹¹ Међутим, Гиљфердинг је своје обећање да ће штампати богату збирку словенских имена одржао и спровео у дело већ следеће 1858. године с напоменом да се нада да обрадом Сопоћанског поменика чини велику услугу будућем састављачу словенског ономастикона. Сем тога говори о значају и потреби таквог именослова за историјска и филолошка истраживања. Уз овај рад и редактор је дао своју напомену да ће се у своје време појавити српски именослов далеко опширнији, урађен на основу грађе из различитих извора, а нарочито из српских повеља, а дотле ће корисно послужити један добар уџбеник, Рјечник Вука Караџића.¹²

Шафарик је приликом скупљања, проучавања и публикавања средњовековних споменика, увидео да би за науку била велика корист када би се прикупила постојећа ономастичка грађа и припремио један потпун ономастикон. Нарочито је указивао на поменике као на изузетно корисне изворе такве грађе.¹³

Један извод из поменика манастира Дечана дао је 1864. године дечански архимандрит Серафим Ристић.¹⁴

Стојан Новаковић је 1875. године приредио за штампу речник личних имена сачињен на основу грађе које су пружали средњовековни

⁹ Јурій Венелинъ, *Влахо-болгарскія или дако-славянскія ꙗрамаѣы*, С. Петербургъ 1840, стр. 338—359.

¹⁰ А. Ф. Гиљфердинг, *Пушовање њо Херцеговини, Босни и Сѣарој Србији*, Сарајево 1972, стр. 139.

¹¹ Стојан Новаковић, *Срѣпски њоменици XV—XVIII века*, Гласник Српског ученог друштва 42, Београд 1875. стр. 3.

¹² А. Ф. Гиљфердингъ, *Сербскія имена, записаннѣя въ њомяникѣ Сойочанскоѣ монашѣвря*, Известия императорской академии наукъ по отдѣленю русскаго языка и словесности VII, Санктпетербургъ 1858, стр. 326—330.

¹³ Šafárik, *Památky dřevního písemnictví jıhoslovanův*, Prag 1873, IX.

¹⁴ Серафим Ристић, *Дечански сѣоменици*, Београд 1864, стр. 19.

поменици.¹⁵ Његова жеља је била да оствари Шафарикову намеру и одговори потреби коју је већ раније нагласио Вук Караџић. За овај рад је употребио до тада познате најзначајније поменике: Призренски, настао крајем XIV и почетком XV века, Лесновски из XV века, Пећки, започет у XV веку, а употребљаван до XVIII, Крушевски, Водичнички, Коришки, Крушедолски и Врднички. Овим речником су обухваћена сва имена, како словенског тако и страног порекла. Узимане су све варијанте једног имена, а забележена је и фреквенција. Обухватањем тако великог броја поменика са веома широке територије и узимањем сваког забележеног имена дат је значајан допринос и подлога за будућа ономастичка истраживања.

У Петрограду је 1868. године штампан познати Морошкинов словенски именованослов,¹⁶ припремљен на основу богате културне заоставштине словенских народа. Овим речником су обухваћени наши до тада најзначајнији штампани извори: Српски споменици Павла Карано-Твртковића, Архив за повјесницу југославенску коју је уредио Иван Кукуљевић Сакцински, Миклошичева збирка повеља, друго издање Вуковог речника и Српске народне песме. За овај речник је употребљена доста важна грађа, али очигледно највише недостаје материјал из пет година раније објављеног Даничићевог речника из књижевних старина српских¹⁷ који је обухватио велики број средњовековних споменика и доносио обиље података за средњовековну антропонију.

У опширном предговору написаном на основу до тада најзначајнијих радова у којима су обрађени проблеми везани за лична имена, дата је историја развојног пута личних имена код словенских народа и начин грађења (својство основа које учествују у образовању сложених личних имена, способност сједињавања тих основа, однос једне основе према другој, нарочито преовладавање неких основа код сложених личних имена, однос суфикса и корена, итд.). Између многих признатих научника тога времена који су својим корисним саветима и примедбама допринели успеху овог именованослова налазе се Гиљфердинг и Срезњевски.

Изузетно крупан допринос изучавању српскохрватске антропоније дао је Миклошич својим радом на проучавању словенских имена.¹⁸ Обрађен је материјал из целог словенског света, а примери из српскохрватског језика заузимају значајно место у упоредној словенској антропонији. Анализирани су основни елементи за грађење личних имена, суфиксални систем, а посебна пажња је обрађена на корене у склопу антропонима као и на синтаксичку везу између њих. Мада је прошло више од једног века од појаве овога рада, још увек заузима значајно место у низу радова из словенске антропоније. Већ деценијама се истраживачи ове области позивају на резултате изнете у овоме раду.

¹⁵ Стојан Новаковић, *Српски поменици од XV—XVIII века*, Гласник Српског ученог друштва 42, стр. 1—122.

¹⁶ Морошкин, *Словянский именованослов или собрание словянскихъ личныхъ именъ въ алфавитномъ ѱрядкѣ*, Санктпетербургъ 1868.

¹⁷ Буро Даничић, *Речник из књижевних старина српских I—III*, Београд 1863.

¹⁸ F. Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personennamen*, Beč 1860.

Најкомплетнија обрада српскохрватске антропонимије која је до данас објављена је расправа Томе Маретића о народним именима и презименима код Хрвата и Срба.¹⁹ Овај рад је у ствари наставак и продубљивање Миклошичевих истраживања усмерен на ужи круг словенске антропонимије. Маретић је обухватио грађу из хрватских и српских споменика од најстаријих времена па до података које је имао у свом језичком осећању. На почетку самога рада даје објашњења и дефиниције шта су имена, а шта презимена код Хрвата и Срба, њихов историјски развитак и поделу на категорије по постанку. Велики део је посвећен семантичкој анализи и односу апелатива и антропонима који су постали од тих апелатива. Доказује првобитну апелативност „самотворних“ имена и њихову дубинску везу са апелативом. Посветио је велики део простора класификацији творбених елемената српске и хрватске антропонимије. Значајна пажња је посвећена сложеним личним именима која припадају општесловенском фонду. Обрађени су корени који учествују као саставни делови у грађењу сложених личних имена и на много места је направљен покушај етимолошких објашњења. Суфикси су разврстани у абecedном низу поткрепљени мноштвом примера, али без разматрања колико су то творбени елементи историјске антропонимије, а колико учествују у стандардном језику његовог времена. Маретић се у овој расправи највише ослањао на раније објављену Миклошичеву студију о словенским личним именима као и на друга достигнућа у филологији.

Ђуро Даничић није приступио ономастици као посебном проблему, али као што је његов допринос запажен и непроцењив у многим другим областима, тако су и овде видљиви резултати његовог рада.

Поред већ раније поменутог дела, Рјечника из књижевних старина српских где су скупљена лична имена забележена у великом броју наших средњовековних споменика, 1876. године изашла и књига „Основе српскога или хрватскога језика“²⁰ у којој заједно са осталим језичким материјалом анализира постанак и елементе многих личних имена. У категорију сложених речи које на првом месту имају предлог или речцу уврстио је мушко име Дабижив. За објашњење преношења једног значења на друго узео је однос апелатива јасика и кошута и женских личних имена Јасика и Кошута. Закон аналогije доказује на утицају наставка -оје из имена типа Благоје, Радоје на сложена имена словенског порекла са другим кореном вој. Кроз целу књигу име је присутно као елемент језика, проблеми су наговештени, управо ту је низ назначених али непродубљених тема.

Од 1881. године у Загребу је почео да излази до данас најкомплетнији извор историјске ономастике, Рјечник Југославенске академије знаности и умјетности.²¹ Од почетка до 13. новембра 1882. године, однос-

¹⁹ Т. Maretić, *O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 81 i 82, Zagreb 1866.

²⁰ Ђуро Даничић, *Основе српскога или хрватскога језика*, Београд 1876.

²¹ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1881—1976.

но од слова а до чобо речничку грађу је обрађивао Даничић. Тако је Даничић одредио правац обраде и онима који су много година после њега приступили овом послу.

После Даничића рад је наставио Ваљевац. Радио је кратко време, а обрадио је примере од *чоја* до *ћузайи*, свега 157 страница.

Од слова Д до 1900. године обрађивање је наставио Будмани трудећи се да следи Даничића који му је био узор. Обради антропонима приступио је веома пажљиво, а објашњења су прецизнија и опширнија него код претходника. Не узима увек готове резултате ранијих истраживања него их проверава и даје боља тумачења. Име Херак 1866. године Маретић објашњава као хипокористик од Херцеговац, а 1890, дакле четири године касније Будмани увиђа Маретићеву грешку, али није сигуран шта је права етимологија овога имена па наводи мишљење неког писца који сматра да је ово име настало од грчке или латинске речи јунак.

Крајем деветнаестог века је било ситнијих покушаја да се прикупе и објаве лична имена. Змајев лист „Невен“ је 1889. године донео један списак народних имена и позив за рад на прикупљању антропонимијске грађе у народу.²² Овај списак нема неког нарочитог значаја за науку, али вредна је помена сама идеја да се из живог говора тога времена сакупе лична имена.

Милан Милићевић је у Поменику знаменитих људи у српском народу дао корисну ономастичку грађу.²³ Сличну грађу садржи и протокол шабачког магистрата од 1808. до 1812.²⁴

Тихомир Остојић је 1895. године приредио један азбучни регистар личних имена словенског порекла са малим предговором.²⁵ Озбиљан недостатак овога рада је у томе што не наводи изворе на основу којих је дошао до изнетих података, мада сам аутор гарантује за њихову аутентичност: „Ни једно име није измишљено, за свако се може потврдити да је било и да има чељади и чељади који се тако зову.“

Низ радова је рађено или урађено крајем деветнаестог века, али су се из разних разлога појавили у првим годинама овога века.

П. Ровински је у своме делу о Црној Гори у прошлости и садашњости²⁶ поред изучавања њене историје, географије, етнографије, археологије и савременог положаја изнео запажања о личним именима. Описао је обичаје везане за рађање и крштавање и дао разлоге за давање појединих личних имена. Бележи да се име Спасоје даје деци рођеној око

²² *Српска лична имена*, Невен, чика Јовин лист 18 и 19, Нови Сад 1889, стр. 281—286.

²³ Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српској народа*, Београд 1888.

²⁴ *Протокол шабачког магистрата од 1808. до 1812*, Гласник Српског ученог друштва II, књ. 1, стр. 1—222.

²⁵ Тихомир Остојић, *Српска народна имена*, Календар манастирске штампарије за просту 1895. годину, Нови Сад 1895.

²⁶ П. Ровинский, *Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ*, Сборникъ отдѣлення русскаго языка и словесности Императорской академии наукъ, Санктпетербургъ.

Спасовдана, Крсто око Крстовдана, Божо око Божића. Сем тога дао је опис крштења детета у Вasoјевићима 1879. године што је као веродостојни исказ веома значајно за испитиваче народних обичаја у прошлости. Драгоцен је и антропонијска грађа коју је прикупио у Црној Гори за време свога боравка.

Константин Јиречек је своју познату студију о Романима у градовима Далмације у средњем веку²⁷ засновао на изучавању ономастичке грађе из разних временских слојева углавном на приморском делу Балкана. Сачувана изворна грађа била му је сигуран и поуздан ослонац за решавање етнографских проблема једног дела средњовековне Европе. Расправа се састоји из три дела: увода, докумената и спискова личних имена. О именима места се говори у уводном делу. У њему је дата и речничка грађа. Спискови надимака-презимена или породичних имена припремљени су за етнографске студије јер је у њима давано првенство најстаријем потврђеном облику имена. Проблем личних имена присутан је у скоро свим поглављима ове књиге. Дао је антропонијску слику средњовековних Далматинаца која се састојала од старогрчких елемената, имена римског порекла, познороманске, хришћанске номенклатуре V—VIII века, византијских, лангобардских, словенских имена, помодних имена средњег века, владарских и оних из средњовековних романа, античких имена из времена обнове класичних студија и хибридних романско-словенских творевина. Дотакао се и проблема сиромашења личних имена после 1500. године. Посветио је доста пажње грађењу деминутивних и хипокористичних форми.

У Јиречековој историји Срба такође је присутан проблем личних имена као део националне историје и слика међународних односа у времену које приказује.

На основу само ових поменутих радова може се закључити да је деветнаести век дао боље темеље за ономастичка истраживања него што су досадашњи резултати добијени у двадесетом веку.

²⁷ Константин Јиречек, *Романи у градовима Далмације током средњег века*, Зборник Константина Јиречека II, Српска академија наука и уметности, Београд 1962, стр. 1—366.